

Social Capital, Hope for the Future and the Desire for International Migration: A Study among University Students in Kerman

Hamed Sajadi^{1*}, Mehdi Amirkafi², Saideh Garousi³

- 1*. PhD Candidate in Sociology of Social Problems of Iran, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran (**Corresponding Author**); h.sajadi@ens.uk.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran; mamirkafi@uk.ac.ir
3. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran; sgarousi@uk.ac.ir

Original Article

Abstract

Background and Aim: International migration and the desire to migrate, particularly among educated youth, pose significant challenges to developing societies. This study aims to explain the reasons behind the desire to migrate internationally from a social perspective by examining the effects of two variables: hope for the future and social capital (focusing on institutional trust and social networks) on the dependent variable.

Data and Method: The study utilized a survey research design, collecting data through questionnaires. The statistical population consists of all students from four universities in Kerman across all levels of education. The sample size is 511 individuals, chosen through stratified sampling.

Findings: The findings indicate significant relationships between hope for the future, social networks, and the dependent variable. Furthermore, path analysis suggests that institutional trust indirectly affects the desire to migrate. Ultimately, the proposed model accounts for 26% of the variations in the dependent variable.

Conclusion: The results show that trust in country's internal institutions and hope for the future have a negative and significant relationship with the desire to migrate. Therefore, the more people trust their country's institutions and have hope for the future, the less they desire to emigrate. On the other hand, social networks in the migration destination play an important role in increasing the desire for international migration.

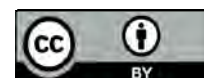
Keywords: Aspiration to emigrate, Desire for international migration, Hope for the future, Social network, Institutional trust, Student migration.

Key Message: Strengthening social capital and hope for the future among students can reduce students' desire for international migration. Trust in domestic institutions and strong social networks at the destination significantly influence the desire to migrate. Policies should focus on these areas to prevent elite migration and promote national development.

Received: 28 May 2024

Accepted: 16 July 2024

Citation: Sajadi, H., Amirkafi, M., & Garousi, S. (2024). Social capital, hope for the future, and the desire for international migration: A study among university students in Kerman. *Journal of Social Continuity and Change*, 3(2), 381- 411. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2024.21701.1126>

Extended Abstract

Introduction

International migration has become a significant global phenomenon in recent decades, with millions of people seeking to move across borders for various reasons (International Organization for Migration, 2021). This trend holds significant importance in today's world as it impacts not only the destination countries but also the countries of origin from which migrants come. Given the important role that university students and graduates play in actively contributing to societal development, this group has consistently been a primary focus in migration studies. Among the social variables influencing the desire for international migration, social capital and hope for the future are two important variables. Therefore, the difference in the realization of migration opportunities between those without university education and university graduates can be related to this approach in immigration policies (Docquier et al., 2014: 40). Therefore, the main objective of this study is to investigate the relationship between social capital (institutional trust and social networks) and hope for the future with the desire for international migration. In this regard, it is necessary to examine the theoretical and empirical dimensions of the issue.

Methods and Data

The study utilized a survey research design, collecting data through questionnaires. The statistical population includes all students at Kerman universities, specifically Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman University of Medical Sciences, Islamic Azad University Kerman Branch, and Payam Noor University of Kerman Province, across all educational levels. The sample size comprises 511 individuals selected through stratified sampling. Additionally, the data analysis process used multivariate regression and path analysis.

Findings

The correlation between independent and dependent variables was calculated (see Table 1). The results indicate that all independent variables significantly relate (at the .01 level) to the dependent variable, which represents the desire for international migration. The highest correlation is found in the social network variable, with a value of 0.411, indicating a positive relationship. Other independent variables show a negative and significant relationship with the dependent variable, with hope for the future (-0.360) demonstrating a stronger connection to the desire for international migration than institutional trust (-0.262).

Table 1- *Correlation Matrix of Independent and Dependent Variables (N=511)*

Variable	Hope for the Future	Social Network	Institutional Trust	Desire for International Migration
Hope for the Future	1			
Social Network	-0.205**	1		
Institutional Trust	-0.678**	-0.176**	1	
Desire for International Migration	-0.360**	0.411**	-0.262**	1

** p < 0.01

To examine the simultaneous relationship between the independent and dependent variables, multivariate regression analysis was used to determine the net effect of each independent variable on the dependent variable. The results (Table 2) show that the impact of social networks ($\beta = 0.351$) on the intention to migrate internationally is greater than that of the other variables, followed by the hope for the future variable ($\beta = -0.285$). Moreover, after controlling for demographic variables, the effect of the independent variables on the intention to migrate only slightly decreased.

Table 2: *Simultaneous Effects of Independent Variables on the Intention to Migrate Internationally*

Variables	Beta (β)	t-value	Significance (p-value)
Hope for the Future	-0.258	-5.581	0.001
Social Network	0.351	8.999	0.001
Institutional Trust	-0.03	-0.591	0.555

Conclusion and Discussion

The present study aimed to investigate the relationship between hope for the future and social capital, focusing on social networks and institutional trust, in relation to the desire for international migration among university students. Based on the theoretical framework, social networks outside the country were expected to correlate with the desire to migrate positively. At the same time, hope for the future and trust in domestic institutions would be negatively correlated. The findings indicated that there was a significant negative correlation between hope for the future and the desire to migrate, consistent with the results of studies

by Abdollahi and Rezaee (2021), Klesh (2021), Gebresenbet (2022), and Pourmehdi and El Abani (2023). In essence, the more individuals perceive the future of their society as fragile, the more they will strive to pursue their future in other societies, thereby increasing their desire for international migration.

Furthermore, social networks in the destination country play a crucial role in enabling international migration. The results indicate that social networks have a significant positive correlation with the desire for international migration. This finding aligns with the studies of Sadeghi, Ghaffari, and Rezaei (2017), Manchin and Orazbayev (2016), and Manchin (2023). Consequently, established migrant communities can offer valuable support systems, including job opportunities, housing assistance, and emotional support. These networks not only ease the transition process for migrants but also foster a sense of belonging and security in unfamiliar environments, helping to alleviate their feelings of vulnerability.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

All ethical considerations, including confidentiality, trustworthiness, citation accuracy, respect for contributors, adherence to ethical data collection standards, and participant privacy have been taken into account by the researchers. All study participants were assured of the confidentiality of the research findings, and their involvement was entirely voluntary.

Acknowledgments

This paper is based on the doctoral dissertation of the first author in the field of Sociology at the Shahid Bahonar University of Kerman, which benefited from the critical and constructive comments of the dissertation committee members and reviewers. The authors would like to express their sincere gratitude to all the contributors to this research.

Authors' Contributions

This article is based on the first author's doctoral dissertation in the field of Sociology. The second author provided primary supervision and guidance throughout the research process. The third author offered valuable insights, especially during the conclusion and summary stages. The first author drafted the problem statement, theoretical and empirical background, and research methodology. All three authors collaborated on the data analysis and the writing of the conclusion. The second and third authors reviewed and revised the final version of the article.

Conflicts of Interest

The authors declare that there are no actual or potential conflicts of interest, financial or otherwise, that could have influenced the research, authorship, or publication of this manuscript.

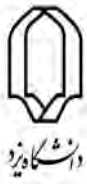
Author's ORCID

Hamed Sajadi: <https://orcid.org/0009-0004-9455-2566>

Mehdi Amirkafi: <https://orcid.org/0009-0009-4845-6561>

Saideh Garousi: <https://orcid.org/0000-0002-7419-2143>

سرمایه اجتماعی، امید به آینده، و تمایل به مهاجرت بین‌المللی: مطالعه‌ای در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان

حامد سجادی^{۱*}، مهدی امیرکافی^۲، سعیده گروسی^۳

۱- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران (نویسنده مسئول): h.sajadi@ens.uk.ac.ir

۲- دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران؛ mamirkafi@uk.ac.ir

۳- استاد گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران؛ sgarousi@uk.ac.ir

مقاله پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: مهاجرت بین‌المللی از مبدأ و تمایل به آن به‌ویژه در میان جوانان تحصیل‌کرده یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی جوامع در حال توسعه است. هدف پژوهش حاضر آن است تا با رهیافتی اجتماعی در تبیین علل تمایل به مهاجرت بین‌المللی، رابطه دو متغیر امید به آینده و سرمایه اجتماعی (با محوریت اعتماد نهادی و شبکه اجتماعی) را با متغیر وابسته مورد بررسی قرار دهد.

روش و داده‌ها: روش پژوهش، پیمایش می‌باشد و داده‌های به‌صورت پرسشنامه جمع‌آوری شده است. جامعه آماری را دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان (دانشگاه‌های شهید باهنر، علوم پزشکی، آزاد اسلامی و پیام‌نور) در تمامی مقاطع تحصیلی تشکیل می‌دهند. نمونه آماری ۵۱۱ نفر است که با روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده، انتخاب گردیده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها بیانگر آن است که امید به آینده و شبکه اجتماعی رابطه‌ای معنادار با متغیر وابسته دارند. همچنین بر مبنای تحلیل مسیر، اعتماد نهادی به‌صورت غیرمستقیم بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی مؤثر است. در نهایت مدل برآمده از متغیرهای مستقل قابلیت تبیین ۲۶ درصد از واریانس کل متغیر وابسته را داراست.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد که اعتماد به نهادهای داخلی کشور و امید به آینده دارای رابطه منفی و معنادار با تمایل به مهاجرت هستند. بنابراین هرچه افراد اعتماد بیشتری به نهادهای کشور خود داشته باشند و به آینده امیدوارتر باشند، تمایل کمتری به مهاجرت از کشور نشان می‌دهند. از سوی دیگر، شبکه‌های اجتماعی در مقصد مهاجرت نقش مهمی در افزایش تمایل به مهاجرت بین‌المللی دارند.

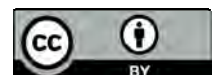
واژگان کلیدی: تمایل به مهاجرت بین‌المللی، آرزوی مهاجرت، امید به آینده، شبکه اجتماعی، اعتماد نهادی، دانشجویان.

پیام اصلی: تقویت سرمایه اجتماعی و افزایش امید به آینده در میان دانشجویان می‌تواند به کاهش تمایل به مهاجرت بین‌المللی منجر شود. این پژوهش نشان می‌دهد که اعتماد به نهادهای داخلی و داشتن شبکه‌های اجتماعی قوی در مقصد مهاجرت تأثیر مهمی بر تصمیم‌گیری دانشجویان برای مهاجرت دارد. بنابراین، سیاست‌گذاری‌ها باید بر تقویت این عوامل متمرکز شود تا از پدیده مهاجرت نخبگان جلوگیری شود و زمینه برای پیشرفت و توسعه داخلی فراهم گردد.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۰۸

ارجاع: سجادی، حامد؛ امیرکافی، مهدی؛ و گروسی، سعیده (۱۴۰۳). سرمایه اجتماعی، امید به آینده و تمایل به مهاجرت بین‌المللی: مطالعه‌ای در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان. تداوم و تغییر اجتماعی، ۲(۳)، ۴۱۱-۳۸۱. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2024.21701.1126>

مقدمه و بیان مسأله

مهاجرت بین‌المللی در دهه‌های اخیر به یک پدیده مهم جهانی تبدیل شده است، به‌طوری که میلیون‌ها نفر به دلایل مختلف به دنبال جابجایی از مرزها هستند (International Organization for Migration, 2021). این روند در دنیای امروز اهمیت فراوانی دارد، زیرا نه تنها بر کشورهای مهاجرپذیر، بلکه بر کشورهایی که از آنجا مهاجرت صورت می‌گیرد و مبدأ مهاجران هستند نیز تأثیر می‌گذارد. تمایل به مهاجرت بین‌المللی ناشی از عوامل متعددی مانند نابرابری‌های اقتصادی، بی‌ثباتی سیاسی، کمبود فرصت‌ها، نابرابری‌های اجتماعی و تبعیض و همچنین تحولاتی نظیر تبادل نیروی کار، گسترش شرکت‌های چندملیتی و بین‌المللی، تقویت فناوری‌های ارتباطی و تسهیل فرایندهای حمل‌ونقل است (Bommes and Morawska, 2016). با توجه به تداوم رشد این روند و تقویت تمایل به مهاجرت، رسیدگی به این موضوع در کشورهای مبدأ برای کاهش پیامدهای بالقوه‌ای مانند فرار مغزها، رکود اقتصادی و ناآرامی‌های اجتماعی ضروری است.

ابعاد مهاجرت بین‌المللی پیچیده و چندوجهی است. در سال ۲۰۲۰، تقریباً ۲۸۱ میلیون نفر در کشوری غیر از کشور محل تولد خود زندگی می‌کردند که البته بواسطه شیوع بیماری کووید-۱۹، ۲/۴ درصد نسبت به تخمین اولیه، کاهش یافته است. این تعداد حدود ۱۲۸ میلیون نفر بیش از ۱۹۹۰ (۱۵۳ میلیون)، و بیش از سه برابر تعداد تخمین زده شده در سال ۱۹۷۰ (۸۴ میلیون) است (International Organization for Migration, 2021: 23). کشورهای مبدأ اغلب به دلیل خروج جمعیت خود با چالش‌هایی روبرو هستند. عوامل اقتصادی نقش مهمی در سوق دادن افراد به تمایل به مهاجرت بین‌المللی ایفا می‌کنند. عواملی مانند دستمزد پایین، فرصت‌های شغلی محدود و توزیع نابرابر ثروت، مردم را به سمت جستجوی شرایط اقتصادی بهتر در کشورهای دیگر سوق می‌دهند. در کنار این موارد، عوامل دیگر اجتماعی-سیاسی نیز در این روند مؤثر هستند (Bircan et al., 2020: 47-48). یکی از پربحث‌ترین تبعات، مسأله خروج نیروی انسانی توانمند از کشور و اصطلاحاً فرار مغزها^۱ است. بر این اساس، رشد مهاجرت بین‌المللی سبب می‌شود تا افراد بسیار ماهر و استعداد‌های که ظرفیت مشارکت مؤثر در توسعه جامعه خویش را دارا هستند، کشورشان را ترک کنند. علاوه بر این، مهاجرت بی‌رویه می‌تواند منجر به رکود اقتصادی نیز شود زیرا بخش‌های ضروری صنعت به دلیل کمبود نیروی کار ماهر با مشکل مواجه می‌شوند. در واقع، کشورهای مبدأ بازدهی مناسبی از سرمایه‌گذاری در آموزش شهروندان خود به منظور تقویت فرایند توسعه و پیشرفت‌شان، کسب نمی‌کنند (Koser, 2006: 51-52).

با توجه به جایگاه مهم دانشجویان و تحصیل‌کردگان دانشگاهی در ایفای نقش فعالانه و مؤثر در توسعه جوامع، همواره این قشر یکی از موضوعات اصلی در زمینه مطالعات مهاجرت به‌شمار می‌روند. توانمندی این افراد سبب می‌شود که آنان فرصت‌های بیشتری برای جذب در مشاغل تخصصی در کشورهای دیگر داشته باشند و میزان تحرک ملی و بین‌المللی بالاتری را به خود اختصاص دهند. از سوی دیگر، سیاست‌های مهاجرتی کشورهای پذیرنده نیز به تسهیل این روند کمک می‌کنند. این کشورها به‌صورت مستقیم و یا غیرمستقیم، برنامه‌هایی به نفع مهاجران با تحصیلات عالی طراحی نموده‌اند. بر این اساس می‌توان تفاوت در میزان تحقق فرصت‌های مهاجرت بین فاقدین تحصیلات دانشگاهی و تحصیل‌کرده‌های دانشگاهی را مرتبط با این رویکرد در سیاست‌های مهاجرتی دانست (Docquier et al., 2014: 40).

¹ Brain drains

تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۶۶ هزار و ۷۰۱ نفر است که در مقایسه با سال ۲۰۰۰ میلادی حدود ۴ برابر افزایش یافته است. همچنین بر مبنای جایگاه دانشجویفرستی در میان کشورهای جهان، وضعیت ایران از رتبه ۱۱ در سال ۲۰۱۲ به رتبه ۱۷ در سال ۲۰۲۰ تغییر یافته است (صلواتی و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۶۹). بنابراین و طبق مطالب پیشین، بی‌نتیجه‌ماندن توسعه آموزشی در روند توسعه کلان جامعه و از دست رفتن منابع انسانی برجسته از تبعات مهاجرت بین‌المللی برای کشورهای مبدأ است، موضوعی که ایران نیز از آن مستثنی نیست. به‌عنوان نمونه، طبق اعلام مراجع رسمی، دولت برای تحصیل هر دانشجو سالانه ۵۶ میلیون تومان هزینه می‌کند (چابوک، ۱۴۰۱). این سرمایه‌گذاری برای دانشجویان رشته‌های مانند پزشکی به مراتب بیشتر است. همچنین هزینه سرانه تحصیل در مقطع دکترای حرفه‌ای رشته‌های پزشکی، دندان‌پزشکی و داروسازی در سال ۱۴۰۰ سالانه ۲۲۶ میلیون برآورد شده است. با احتساب ۷ سال دوره تحصیلی در این مقطع و بدون در نظر گرفتن تورم، هزینه تربیت یک پزشک بین ۲ تا ۲/۵ میلیارد تومان است (بال، ۱۴۰۰). بنابراین مهاجرت بین‌المللی و عدم‌بازگشت احتمالی دانشجویان، سرمایه‌گذاری بلندمدت در زمینه توسعه انسانی را به هزینه‌ای بی‌ثمر مبدل می‌کند و تأثیر منفی در روند توسعه و پیشرفت کشور خواهد داشت. این در حالی است که طبق آمار رصدخانه مهاجرت ایران، اگرچه جایگاه ایران در شاخص مهاجرفرستی رتبه ۵۴ در جهان است اما همانگونه که بیان گردید در شاخص دانشجویفرستی، ایران جایگاه ۱۷ را در میان کشورها دارد (صلواتی و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۱).

پیشینه پژوهش پیرامون مهاجرت بین‌المللی نخبگان سابقه‌ای طولانی دارد. مطالعات در عرصه جهانی به دهه ۱۹۶۰ میلادی و نگارش مقالاتی در این زمینه بازمی‌گردد. کنفرانس بین‌المللی که در سال ۱۹۶۷ از سوی مرکز پژوهش اروپائیان و کمیسیون مشورتی ایالات متحده درباره امور آموزشی و اجتماعی بین‌المللی در لوزان سوئیس برگزار گردید، زمینه‌ای را برای گردهم‌آمدن پژوهشگران این حوزه فراهم کرد. مسأله محوری در این کنفرانس با عنوان «فرار ماده خاکستری» طرح گردید و علاوه بر انتشار مجموعه مقالات، اعلامیه‌ای هشت ماده‌ای نیز صادر شد. از این زمان به بعد سازمان ملل متحد و نهادهای مرتبط مانند یونسکو و یونیتار^۱ به این موضوع پرداختند (ارشاد، ۱۳۹۲: ۲۳۹). در ایران نیز این مسأله در دهه ۱۳۴۰ شمسی (مطابق با دهه ۶۰ میلادی) این موضوع مورد توجه قرار گرفت. به‌عنوان نمونه، احسان نراقی در سال ۱۳۴۶ مقاله «فرار مغزها» را در مجله فردوسی منتشر نمود (ارشاد، ۱۳۹۲: ۲۴۱). تا کنون تعداد قابل توجهی از پژوهش‌ها در قالب‌های متعددی نظیر مقاله، کتاب، پایان‌نامه و رساله به نگارش درآمده است. همین روند سبب شده است تا فراتحلیل‌هایی در بررسی کلی این مطالعات از سوی ذاکر صالحی (۱۳۸۶) و توکل و عرفان‌منش (۱۳۹۳) نیز به نگارش درآید.

در حالی که عوامل اقتصادی به طور کلاسیک در تبیین علل تمایل به مهاجرت بین‌المللی مورد استفاده قرار می‌گیرند، نباید تأثیر عوامل اجتماعی بر شکل‌دهی به تمایلات مهاجرتی افراد را نادیده گرفت. در بسیاری از موارد، ملاحظات اجتماعی مانند مسائل مربوط به کیفیت زندگی یا آرزوهای ارتقاء اجتماعی ممکن است بر انگیزه‌های صرفاً اقتصادی برای تمایل به مهاجرت بین‌المللی ارجحیت داشته باشند. به‌عنوان مثال، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که در کشورهای دارای توسعه متوسط مانند فیلیپین، هندوراس، اوکراین و ویتنام، با در نظر گرفتن سایر عوامل، عوامل اقتصادی پیش‌بینی‌کننده محوری برای تمایل به مهاجرت نیستند (Esipova et al., 2011: 18). بر این اساس، نقش عوامل اجتماعی در ایجاد و تقویت تصمیمات افراد در مورد مهاجرت بین‌المللی دارای اهمیت است.

^۱ UNITAR (مؤسسه کارآموزی و پژوهش سازمان ملل متحد)

پژوهش‌هایی نظیر مقدس و شرفی (۱۳۸۸)، طالبی زیدی و رضایی (۱۳۸۸)، حکیم‌زاده، طلایی و جوانک (۱۳۹۲)، جانعلیزاده چوب‌بستی، علی‌وردی‌نیا و پورقازی (۱۳۹۳)، رضایی و صادقی (۱۴۰۰)، عبدالهی و رضایی (۱۴۰۱) نمونه‌ای از این رویکرد در مطالعات به شمار می‌رود. پژوهش‌ها بیانگر چگونگی تأثیر عوامل اجتماعی بر تصمیمات افراد در مورد مهاجرت بین‌المللی از کشورهای مبدأ هستند. برای مثال، افرادی که با تبعیض سیستماتیک مواجه هستند، ممکن است تمایل بیشتر به ترک کشور خود داشته باشند. به طور مشابه، افرادی که به خدمات نهادی باکیفیت دسترسی ندارند، ممکن است مجبور به مهاجرت برای یافتن فرصت‌های بهتر برای خود و خانواده‌هایشان شوند. چنین ابعادی بر همبستگی پیچیده بین پویایی‌های اجتماعی در تأثیرگذاری بر الگوهای مهاجرت در سطح جهانی تأکید می‌کند (O'Reilly, 2012: 6).

در میان متغیرهای اجتماعی مؤثر بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی، سرمایه اجتماعی^۱ و امید^۲ به آینده دو متغیر مهم به شمار می‌روند. امید بالا به آینده کشور، نقش مهمی در عدم تمایل به مهاجرت دارد در حالی که ناامیدی از بهبود وضعیت جامعه پیرامون، تقویت‌کننده میل افراد به مهاجرت بین‌المللی است. سرمایه اجتماعی به‌ویژه دو بُعد شبکه اجتماعی و اعتماد نهادی، نقش مهمی در شکل‌دهی به تمایل و تصمیم به مهاجرت بین‌المللی ایفا می‌کند. شبکه‌های اجتماعی خصوصاً در خارج از کشور می‌تواند بر تمایل به مهاجرت مؤثر باشد چراکه موجب تسهیل گردش اطلاعات می‌شود. همچنین ظرفیت این شبکه‌ها سبب می‌گردد تا عدم قطعیت و ریسک‌های ناشی از تفاوت‌های دو کشور مبدأ و مقصد به‌ویژه از جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی، کاهش یابد (صادقی و سیدحسینی، ۱۳۹۸ و Sha, 2021: 7). از سوی مقابل، کیفیت و میزان سرمایه اجتماعی در مبدأ نیز عامل مؤثری در تمایل به مهاجرت محسوب می‌شود (Faist, 2000: 14-15).

وجه تمایز پژوهش حاضر در مقایسه با مطالعات پیشین مانند مطالعه صادقی، غفاری و رضایی (۱۳۹۷) آن است که این پژوهش تلاش دارد تا رابطه همزمان دو متغیر امید به آینده و سرمایه اجتماعی را با تمایل به مهاجرت بین‌المللی مورد سنجش قرار دهد. بنابراین هدف اصلی این مطالعه، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی (اعتماد نهادی و شبکه اجتماعی) و امید به آینده با تمایل به مهاجرت بین‌المللی است. در این راستا ضروری است تا ابعاد نظری و تجربی مسأله مورد مذاقه قرار گیرد.

ادبیات نظری و تجربی

مسأله مهاجرت به واسطه چندوجهی بودن، طی یک قرن اخیر مورد زمینه‌های علمی گوناگون اعم از اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و دیگر موارد مورد توجه قرار گرفته است و تبیین‌های متنوعی از آن ارائه شده است (de Haas et al., 2020; Arif, 2020; Beine et al., 2016; Tubadji and Nijkamp, 2015; Docquier et al., 2014). پژوهش حاضر بر عوامل اجتماعی مؤثر بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی تمرکز دارد و بر این مبنای مفهوم محوری که در این بخش مورد توجه قرار خواهد گرفت سرمایه اجتماعی^۳ است که در کنار سرمایه مالی و سرمایه انسانی، یکی از منابع مؤثر در تمایل و توانایی افراد برای انجام مهاجرت محسوب می‌شود (de Haas et al., 2020: 65).

¹ Social capital

² Hope

³ Social Capital

سرمایه اجتماعی مفهومی است که نقش قابل توجهی در زمینه مهاجرت بین‌المللی ایفا می‌کند. این مفهوم به شبکه‌ها، روابط و هنجارهای اجتماعی اشاره دارد که همکاری و هماهنگی بین افراد در یک جامعه را تسهیل می‌کند. سرمایه اجتماعی به دو بُعد شناختی یا فرهنگی^۱ و ساختاری^۲ تفکیک می‌شود. جنبه شناختی یا فرهنگی بر مؤلفه‌هایی نظیر اعتماد^۳، انتظارات از عمل متقابل (بده و بستان)^۴، هنجارها و ارزش‌های مدنی یا اجتماعی تأکید دارد. جنبه ساختاری نیز به مشارکت و ارتباط افراد در سطح انجمن و شبکه‌ها^۵ می‌پردازد (Krasny et al., 2015: 8).

آن و آستر^۶ (۲۰۰۸: ۷۳) سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از تجویزات، ارزش‌ها و روابطی تعریف می‌کنند که توسط افراد در گذشته ایجاد شده و می‌توان در حال و آینده برای تسهیل غلبه بر معضلات اجتماعی از آنها استفاده کرد. سرمایه اجتماعی نشان‌دهنده نحوه تعامل و تأثیر جنبه‌های فرهنگی، ساختاری و نهادی گروه‌های کوچک و بزرگ در یک جامعه بر انگیزه‌ها و رفتارهای فردی و تغییرات ناشی از آن در حوزه اقتصاد و سیاست است. این مفهوم هسته اصلی یک چارچوب تلفیقی است که برای بررسی تلاش‌های مشترک افراد جهت دستیابی به یک هدف جمعی حیاتی قابل استفاده می‌باشد. این نویسندگان سرمایه اجتماعی را متشکل از سه شکل اصلی دانستند که عبارتند از قابل اعتمادبودن^۷، شبکه‌ها^۸ و نهادها^۹.

سرمایه اجتماعی ابعاد مختلفی را در بر می‌گیرد، از جمله سرمایه اجتماعی پیوندزنده^{۱۰}، پل‌زنده^{۱۱} و ارتباطی^{۱۲}. سرمایه اجتماعی پیوندی به روابط قوی درون گروه‌های نزدیک مانند خانواده و دوستان اشاره دارد. سرمایه اجتماعی پل‌زنده شامل ارتباطات بین گروه‌ها یا جوامع مختلف است و به ترویج تنوع و شمولیت کمک می‌کند. سرمایه اجتماعی ارتباطی فراتر از شبکه‌های اجتماعی محلی گسترش می‌یابد و روابط با نهادها و مقامات را در بر می‌گیرد و امکان دسترسی به منابع و اطلاعات را فراهم می‌کند (Foschi, 2008: 473).

ولکاک و نارایان^{۱۳} (۲۰۰۰: ۲۳۹-۲۲۸) دیدگاه‌های اجتماع‌گرایی^{۱۴}، شبکه‌ای^{۱۵}، نهادی^{۱۶} و هم‌افزایی^{۱۷} را به‌عنوان چهار دیدگاه نظری رایج درباره سرمایه اجتماعی مطرح می‌کنند. دیدگاه اجتماع‌گرایی و شبکه‌ای، سرمایه اجتماعی را به مثابه یک متغیر مستقل مورد بررسی قرار می‌دهند. در این میان رویکرد اجتماع‌گرایی، سرمایه اجتماعی را تماماً مثبت ارزیابی می‌کند و رویکرد شبکه‌ای ابعاد مثبت و منفی سرمایه اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهد و به الگوهای متفاوت رابطه میان سرمایه اجتماعی پیونددهنده و پل‌زنده و تأثیرات مثبت یا

¹ Cognitive or Cultural

² Structural

³ Trust

⁴ Expectations of reciprocity

⁵ Associational involvement and networks

⁶ Ahn & Ostrom

⁷ Trustworthiness

⁸ Networks

⁹ Institutions

¹⁰ Bonding social capital

¹¹ Bridging social capital

¹² Linking social capital

¹³ Woolcock & Narayan

¹⁴ Communitarian view

¹⁵ Networks view

¹⁶ Institutional view

¹⁷ Synergy view

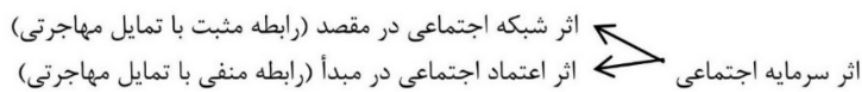
منفی آن‌ها می‌پردازد. در دیدگاه نهادی، سرمایه اجتماعی متغیر وابسته‌ای قلمداد می‌شود که متأثر از کیفیت حمایت نهادها است. در رویکرد هم‌افزایی نیز سعی می‌شود تا از ظرفیت دو دیدگاه شبکه‌ها و نهادی به‌صورت همزمان استفاده شده و همیاری نهادهای حکمرانی و شبکه‌های اجتماعی مردم مورد تأکید قرار گیرد. در مجموع یکی از تفاوت‌های اصلی میان چهار دیدگاه، واحد تحلیلی است که بر آن تمرکز می‌کنند. به‌علاوه، نحوه برخورد آنها با سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک متغیر مستقل، وابسته یا میانجی و میزان توجه به نقش دولت در نظریه از دیگر تفاوت‌های مهم این چهار رویکرد است.

جدول ۱- چهار دیدگاه در رابطه با سرمایه اجتماعی (Woolcock & Narayan, 2000: 239)

چشم‌انداز	نقش‌آفرینان	تجویزهای سیاستی
دیدگاه اجتماع‌گرایی	انجمن‌های محلی	گروه‌های اجتماعی / سازمان‌های داوطلبانه
دیدگاه شبکه‌ای	روابط اجتماعی پیوندزنده و پل‌زنده	کارآفرینان / گروه‌های تجاری / کارگزاران اطلاعات
دیدگاه نهادی	نهادهای قانونی و سیاسی	بخش خصوصی و دولتی
دیدگاه هم‌افزایی	شبکه‌های اجتماعی و روابط دولت-جامعه	گروه‌های اجتماعی / جامعه مدنی / شرکت‌ها / دولت

همان‌گونه که صادقی، غفاری و رضایی (۱۳۹۷) اذعان می‌کنند سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک عامل کلیدی در هر دو سویه مبدأ و مقصد، نقشی تعیین‌کننده در تشویق یا بازدارندگی از مهاجرت و همچنین تسهیل یا دشواری فرآیند ادغام مهاجران در جامعه میزبان ایفا می‌کند. در مقصد، سرمایه اجتماعی می‌تواند به‌عنوان یک شبکه حمایتی عمل کند و به مهاجران در دسترسی به منابع، اطلاعات و فرصت‌های شغلی و آموزشی یاری رساند. این امر به نوبه خود می‌تواند به کاهش مخاطرات و ریسک‌های مرتبط با مهاجرت، مانند انزوا، تبعیض و دشواری‌های اقتصادی، کمک کند. این وجه از موضوع در قالب نظریه شبکه قابل بررسی است.

در نقطه مقابل، در جامعه مبدأ، کاهش برخی از ابعاد سرمایه اجتماعی، مانند اعتماد نهادی، می‌تواند به‌عنوان عاملی دفع‌کننده عمل کند و تمایل به مهاجرت بین‌المللی را افزایش دهد. اعتماد نهادی به‌عنوان بُعدی از سازه سرمایه اجتماعی، به‌معنای اعتماد افراد به نهادهای جامعه، مانند دولت، سیستم قضایی و پلیس است. هنگامی که اعتماد نهادی در جامعه‌ای پایین باشد، افراد ممکن است احساس ناامیدی و بی‌عدالتی کنند و به‌دنبال فرصت‌های بهتر در جوامع دیگر باشند. در ادامه این متن، به بررسی دقیق‌تر نقش اعتماد نهادی در تشویق یا بازدارندگی از مهاجرت از مبدأ پرداخته خواهد شد.

شکل ۱- مکانیزم رابطه سرمایه اجتماعی با تمایل به مهاجرت بین‌المللی (صادقی، غفاری و رضایی ۱۳۹۷: ۸۷)

نظریه شبکه‌های اجتماعی یکی از رویکردهای مهم در توضیح پدیده مهاجرت بین‌المللی و به‌ویژه تداوم آن محسوب می‌شود. یکی از نقاط ضعف بسیاری از نظریات متقدم مهاجرت بین‌المللی، تمرکز بر سطح کلان و ساختاری و یا سطح خرد و عاملی است. این در حالی است که رابطه پیچیده میان محدودیت‌ها (عمدتاً ساختاری) و انتخاب‌ها (عمدتاً عاملی) ضرورت نظریه‌پردازی در سطح میانه را شکل داد. به عبارت دیگر، پرداختن به سطح میانه^۱ از خلأهای موجود در نظریات مهاجرت محسوب می‌شد، موضوعی که مورد توجه نظریه شبکه‌های مهاجرت^۲ قرار گرفت (O'Reilly, 2023: 5-6). در واقع، اگرچه عوامل متعدد ساختاری و فردی بر شروع مهاجرت مؤثر هستند اما پس از استقرار جمعیت قابل اعتنایی از مهاجران در مقصد، عوامل دیگری در تأثیر بر مهاجرت پدید می‌آیند که نظریات پیشین از جمله نظریات اقتصادی، قدرت تبیین تمامی ابعاد آن را ندارند. به عنوان مثال، اگر طبق نظریه اقتصاد نئوکلاسیک مهاجرت، انتخاب عقلانی بیشینه سود مالی (در سطح خرد) را مبنای تبیین پدیده مهاجرت بین‌المللی بدانیم، آن‌گاه انتظار می‌رود که مهاجرت پدیده‌ای به شدت پراکنده و شامل خانواده‌های منفک از یکدیگر در نقاط مختلف جهان باشد؛ موضوعی که عملاً رخ نداده است. وجود شبکه‌های اجتماعی اعم از خویشاوندی و دوستانه، چه در کشور مبدأ و چه در کشور مقصد، یکی از ابعاد مهم در مهاجرت بین‌المللی و توضیح عدم انفکاک و پراکندگی مهاجران از یکدیگر است که به مرور زمان با تسهیل فرایندها، از اهمیت عناصر مالی در میان علل آغازگر مهاجرت می‌کاهد (Howe & Jackson, 2004: 22).

اگرچه مفهوم شبکه‌های اجتماعی می‌تواند یک عامل مثبت در پیوند میان افراد با جامعه مبدأ و در نتیجه، کاهش مهاجرت در نظر گرفته شود (رابطه معکوس میان شبکه و مهاجرت)، اما پیشینه نظری غالب به رابطه مثبت شبکه مهاجران و انجام مهاجرت می‌پردازد. به عنوان نمونه، کلمن (Coleman, 1990) شبکه‌های اجتماعی مهاجران را بخشی از سرمایه اجتماعی آن‌ها می‌داند که موجب تسهیل فرایند مهاجرت می‌شود. از این منظر شبکه‌های مهاجرت به نقش مشوقانه خانواده و جامعه در تصمیم برای مهاجرت، تأمین مالی و امکانات لازم به انجام مهاجرت، تسهیل اسکان و ادغام در بازار کار در جامعه مقصد می‌پردازند. علاوه بر این، شبکه‌های مهاجرت در کشور مقصد با بهره‌گیری از ظرفیت انجمن‌ها، باشگاه‌ها، عبادتگاه‌ها، مغازه‌ها، کافه‌ها و حتی متخصصانی مانند پزشکان و وکلا، زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی خویش را توسعه می‌دهند (O'Reilly, 2012: 35). در نتیجه، وجود این شبکه‌ها سبب کاهش مخاطرات مالی و هم مخاطرات روانی-اجتماعی مهاجرت بین‌المللی می‌شود.

مانچین و اورازبایف^۳ (۲۰۱۶: ۱۷) در پژوهش خود که بر مبنای یک داده مقطعی در ۱۵۰ کشور و سطح فردی صورت پذیرفته است، نشان می‌دهند که دارا بودن شبکه اجتماعی در خارج از کشور، حدود ۳۷ درصد از تغییرات در تمایل و قصد مهاجرت بین‌المللی را افزایش می‌دهد. در این میان، حدود ۱۸ درصد از این تبیین مربوط به داشتن دوست نزدیک و یا خویشاوند در خارج از کشور و مابقی آن مربوط به

^۱ Meso

^۲ Migration networks

^۳ Manchin & Orazbayev

پیوند با افراد ساکن در کشور مقصد است. پژوهش دیگر نیز نشان می‌دهد که همبستگی بالایی میان قصد و تمایل جدی به مهاجرت در میان افراد با داشتن شبکه اجتماعی در خارج از کشور وجود دارد به گونه‌ای که احتمال تمایل به مهاجرت برای کسانی که شبکه اجتماعی نزدیکی در خارج از کشور دارند، در مقایسه با کسانی که هیچ ارتباط اجتماعی نزدیکی در خارج از کشور ندارند، حدود ۳۰۵ درصد بیشتر است (Manchin, 2023: 21).

از جنبه‌های متأخر در رویکرد شبکه‌های اجتماعی مهاجرت، نقش رسانه‌های جدید خصوصاً رسانه‌های اجتماعی^۱ در روند تصمیم‌سازی درباره مهاجرت بااهمیت است. رسانه‌های اجتماعی موجب توسعه منابع دریافت اطلاعات پیرامون چالش‌ها و فرصت‌های مهاجرتی در مقاصد بالقوه گوناگون می‌شوند و همچنین علاوه بر اطلاعات و دانش، تصورات مهاجرتی افراد از مقاصد بالقوه را نیز شکل می‌دهند. بنابراین رسانه‌های اجتماعی با اتکا به تصویرسازی و ایجاد ذهنیت‌های خاص از مقصد و به‌علاوه ارائه اطلاعات مربوط به مسیر انجام مهاجرت و ادغام در جامعه جدید، به یکی از کنشگران کلیدی در شکل‌دهی به شبکه‌های اجتماعی مهاجرت و تسهیل مهاجرت بین کشورهای خاص در قرن اخیر میلادی تبدیل شده‌اند (Scholten, 2020: 168).

همان گونه که بیان شد، یکی از نقاط قوت نظریه شبکه‌های اجتماعی مهاجرت، توانمندی آن در تبیین علل تداوم جریان مهاجرتی است. طبق چارچوب شبکه اجتماعی، مهاجرت یک پدیده کاملاً «وابسته به مسیر»^۲ است و انتخاب‌هایی که توسط مهاجران پیشگام و اولیه انجام می‌شود، اغلب جهت جریان سیل‌گونه مهاجرتی پس از آن را تعیین می‌کند. در این شرایط از اهمیت سرمایه مالی کاسته می‌شود و سرمایه اجتماعی بخشی مهمی از علل پویایی این جریان را پوشش می‌دهد. بر این اساس می‌توان چنین نتیجه گرفت که در صورت شکل‌گیری روند مهاجرت بین‌المللی و برجسته‌شدن نقش شبکه‌های مهاجران، سیاستگذاری در کنترل این روند پیچیده‌تر و دشوارتر خواهد بود (Howe & Jackson, 2004: 22)؛ چراکه دیگر مهاجرت لزوماً تابع انگیزه‌های اولیه در شروع این جریان مانند عوامل مالی و اقتصادی نیست و بر اساس یک سازوکار خود اتکاء به تداوم روند می‌پردازد (de Haas et al., 2020: 65).

در کنار تأثیر مثبت و همگرایی سرمایه اجتماعی در مقصد (شبکه اجتماعی) بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی، در مبدأ نیز یکی دیگر از ابعاد سرمایه اجتماعی (اعتماد نهادی) بر این تمایل مؤثر است. سرمایه اجتماعی در سطح کلان معادل «سرمایه اجتماعی نهادی» است که حاصل اعتماد انتزاعی و عمومی افراد یک جامعه به اهمیت و توفیق یک نهاد در عملکرد و انجام وظایف محوله است. اعتماد نهادی از ارکان اصلی سرمایه اجتماعی نهادی محسوب می‌شود که وابسته به کارایی هر نهاد در انجام اهداف تعیین شده‌اش است. به بیان دیگر، اعتماد نهادی متأثر از نحوه حکمرانی و انجام صحیح وظایف محوله و باور و ارزیابی شهروندان از این موضوع است. در همین راستا، هور و دنون^۳ (۲۰۱۱: ۱۶۸-۱۶۷) در بررسی تطبیقی اعتماد در میان ۲۷ کشور به این نتیجه دست یافتند که می‌توان بخش زیادی از تفاوت بین کشورها در میزان اعتماد را بر مبنای اعتماد به عملکرد نهادهای دموکراتیک توضیح داد.

البته دامنه اهداف و وظایف نهادها گسترده است. بنابراین، با تفکیک مناسب آن‌ها می‌توان ارزیابی دقیق‌تری از اعتماد نهادی در کلیت یک جامعه را فراهم آورد. در رابطه با تفکیک اعتماد نهادی می‌توان به پژوهش لیو و همکاران (۲۰۱۸) اشاره کرد که در ارتقاء طرح «فهرست جهانی اعتماد»^۴ که به ارزیابی اعتماد در درون و میان فرهنگ‌ها و از سطح روابط نزدیک بین فردی تا اعتماد به نهادهای

¹ Social media

² Path dependent

³ Hoover & Donovan

⁴ Global Trust Inventory

محلی، ملی و بین‌المللی می‌پردازد، یک مدل هفت عاملی با محوریت اعتمادی نهادی توسعه دادند. بر اساس نتایج این پژوهش که در سه منطقه آمریکای لاتین (آرژانتین، برزیل و شیلی)، اروپای کاتولیک (اسپانیا، ایتالیا، لهستان و استونی) و دموکراسی‌های غربی (آلمان، بریتانیا و ایالات متحده) با جمعیت نمونه ۱۱۹۱۷ نفر انجام پذیرفته‌است، هفت عامل شناسایی شده عبارتند از:

الف) اعتماد به دولت^۱ که توسط اعتماد به دولت ملی، اعتماد به دولت محلی و اعتماد به نخست‌وزیر یا رئیس‌جمهور (نهادهای حزبی حاکم) مشخص می‌شود؛ ب) اعتماد به نهادهای حاکم^۲ که توسط اعتماد به قوه قضائیه، اعتماد به سازمان‌های نظارتی دولتی، اعتماد به نتایج انتخابات و اعتماد به سیستم مالیاتی (نهادهای غیرحزبی دولتی) مشخص می‌شود؛ ج) اعتماد به نهادهای امنیتی^۳ که توسط اعتماد به پلیس و اعتماد به ارتش مشخص می‌شود؛ د) اعتماد به مؤسسات مالی و شرکت‌ها^۴ که توسط اعتماد به بانک‌ها، اعتماد به بازار سهام، اعتماد به شرکت‌های چند ملیتی و اعتماد به شرکت‌های نفتی مشخص می‌شود؛ ه) اعتماد به تولیدکنندگان دانش^۵ که توسط اعتماد به دانشمندان و اعتماد به دانشگاه‌ها مشخص می‌شود؛ و) اعتماد به اجتماع^۶ که توسط اعتماد به همسایگان، اعتماد به گروه قومی خود و اعتماد به سایر شهروندان کشور مشخص می‌شود؛ ز) اعتماد به روابط نزدیک^۸ که توسط اعتماد به دوستان، اعتماد به خانواده گسترده و اعتماد به خانواده نزدیک^۹ مشخص می‌شود. همچنین لیو و همکاران (۲۰۱۸: ۷۹۹-۷۹۶) در پژوهش خود، نشان دادند که سه عامل اول بیشترین همبستگی را با یکدیگر دارند گرچه نمی‌توان آن‌ها را در یکدیگر ادغام نمود.

هنگامی که اعتماد به نهادها به دلایلی مانند فساد، ناکارآمدی یا عدم شفافیت در درون آن‌ها کاهش یابد، افراد ممکن است احساس ناامنی و نارضایتی از زندگی را در کشور خود تجربه کنند (Meçe, 2021). این از دست دادن اعتماد می‌تواند آن‌ها را به جستجوی فرصت‌های بهتر در خارج از کشور سوق دهد، جایی که نهادها را قابل اعتمادتر و معتبرتر می‌دانند. در واقع، اعتماد به نهادهای حکمرانی نقش بسیار مهمی در شکل‌دهی الگوهای مهاجرت دارد. کاهش اعتماد به این نهادها می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر تصمیم افراد برای ترک کشورشان داشته‌باشد. هنگامی که شهروندان اعتماد خود را به توانایی نهادهای کشور در انجام وظایف خویش از دست دهند، ممکن است مجبور شوند به دنبال شرایط بهتر زندگی در جای دیگر باشند. این عدم اعتماد می‌تواند احساس سرخوردگی را تقویت کند و جریان مهاجرت را به سمت کشورهایی سوق دهد که ثبات سیاسی و کیفیت حکمرانی بالاتری دارند.

نکته قابل تأمل آن است که در برخی پژوهش‌ها، نظیر مطالعه علیف و قاسیموف^{۱۰} (۲۰۲۳: ۲۲۴) در رابطه با کشور آذربایجان، تأثیر اعتماد نهادی بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی فراتر از عوامل اقتصادی گزارش شده‌است. همچنین علاوه بر رابطه مستقیم میان اعتماد نهادی و تمایل به مهاجرت بین‌المللی، رضایت از زندگی گزارش شده توسط خود فرد و کفایت درآمد درک شده، رابطه بین اعتماد به

¹ Trust in Government

² Trust in Governing Bodies

³ دئون اعتماد به دولت را اشاره به نهادهای حاکم نماینده/حزبی (representative/partisan)؛ اعتماد به نهادهای نظم/اجرا (order/implementation) (مانند قوه قضاییه و نتایج انتخابات) تعبیر می‌کند.

⁴ Trust in Security Institutions

⁵ Trust in Financial Institutions and Corporations

⁶ Trust in Knowledge Producers

⁷ Trust in Community

⁸ Trust in Close Relations

⁹ Immediate family

¹⁰ Aliyev & Gasimov

دولت و تمایل به مهاجرت بین‌المللی را میانجی‌گری می‌کند. در توضیح تأثیر بیشتر اعتماد نهادی به مهاجرت در نسبت به اقتصاد می‌توان گفت که این یافته با تأثیرات گسترده‌تر اعتماد نهادی بر رفاه و بهزیستی^۱ پشتیبانی می‌شود، جایی که اعتماد به نهادها با بهزیستی ذهنی^۲ مرتبط است (Hudson, 2006) و این بدان معنی است که اعتماد نهادی کمتر در مبدا می‌تواند منجر به تمایل بیشتر برای مهاجرت به‌منظور دست‌یافتن به محیط نهادی بهتر شود.

در کنار سرمایه اجتماعی، «امید به آینده» به‌عنوان یک متغیر اثرگذار بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی به‌شمار می‌رود که رابطه‌ای توانمند و چندوجهی با دو متغیر دیگر (سرمایه اجتماعی و مهاجرت بین‌المللی) دارد. در واقع، امید به آینده نیروی روانی قدرتمندی است که بر آرزوها و انتظارات افراد برای آینده تأثیر می‌گذارد. امید به آینده باعث می‌شود افراد حتی در مواجهه با مشکلات به‌دنبال اهداف خود بروند و در شرایط سخت، انعطاف‌پذیر و خوش‌بین باشند.

مفهوم امید به آینده مطلوب محل زندگی را می‌توان به‌عنوان یکی از عوامل در تأثیرگذاری بر تصمیم به مهاجرت بین‌المللی دانست. امید به آینده کشور مبدأ و یا فقدان آن - که معادل با امید به آینده بهتر در سایر مناطق (مقاصد مهاجرتی بالقوه) می‌باشد - بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی و تحرک مؤثر است. در همین راستا می‌توان به پژوهش کِلَش^۳ (۲۰۲۱: ۴۷) در کشور ترکیه اشاره نمود که تأثیر بسیار قوی و منفی متغیر امید به آینده کشور مبدأ و تمایل و تصمیم به مهاجرت بین‌المللی ($t = -17/87$; $p = 0/99$) را نشان می‌دهد. مطالعه دیگر در کشور ایتالیایی نیز نشان می‌دهد که خستگی و ملال ناشی از بیکاری در جوانان این کشور سبب می‌شود تا ناامیدی در آنان فراگیر شود و این متغیر خود بر افزایش تمایل به مهاجرت که عمدتاً به‌صورت غیرقانونی صورت می‌گیرد، تأثیرگذار است (Gebresenbet, 2022: 79). همچنین پژوهشی در رابطه با جامعه پس از سرنگونی قذافی در لیبی نشان می‌دهد که فقدان امید به آینده و نبود چشم‌انداز روشن سبب افزایش تمایل به مهاجرت در میان دانشجویان این کشور شده است (Pourmehdi and El Abani, 2023). البته در این روند اولویت‌های ذهنی افراد نقش مهمی را ایفا می‌کنند. به‌عنوان مثال، مطالعات نشان می‌دهند هنگامی که عوامل مؤثر بر زندگی رضایت‌بخش، به‌ویژه رفاه و فرصت‌های اقتصادی در کشور مبدأ کاهش یابد، وجود امید به کسب فرصت‌های بیشتر در خارج از کشور می‌تواند افراد را به مهاجرت ترغیب کند (Shintaro, 2019: 53). پژوهش‌های دیگر نیز بر این نکته تأکید دارد که انتظارات منفی درباره چشم‌انداز اقتصادی در ابعاد فردی و اجتماعی و ناامیدی ناشی از آن، تمایل به مهاجرت بین‌المللی را افزایش می‌دهد (Milasi, 2020).

همچنین علاوه بر رابطه مستقیم میان امید به آینده بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی می‌توان رابطه آن را با سرمایه اجتماعی نیز بررسی نمود و روابط غیرمستقیمی را نیز شناسایی کرد. افشانی و جعفری (۱۳۹۵) رابطه مثبت و معنادار میان سرمایه اجتماعی و ابعاد آن اعم از اعتماد اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و شبکه اجتماعی با امید به آینده در میان دانشجویان شناسایی کرده‌اند. از سوی دیگر، مردانی‌فر، ظهیری‌نیا و رستگار (۱۳۹۸) نیز در پژوهش خود، رابطه‌ای مشابه در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر بندرعباس گزارش کرده‌اند. به‌صورت مشخص‌تر می‌توان پیوند میان امید و اعتماد نهادی را در شکل‌گیری تمایل به مهاجرت مورد توجه قرار داد. اعتماد نهادی، قابلیت تأثیر بر امید به آینده در افراد را دارد، چراکه تأمل پیرامون گذرگاه و مسیر دستیابی به هدف، نقش مهمی در ایجاد و

¹ Well-being

² Subjective well-being

³ Keleş

تقویت امید دارد. بر این اساس کاهش (یا افزایش) اعتماد نهادی، در برآوردهای ذهنی افراد از کیفیت و امکان دسترسی به اهداف خویش تأثیر می‌گذارد.

نهادهایی مانند سازمان‌های دولتی، سیستم‌های آموزشی یا ارائه‌دهندگان خدمات بهداشتی نقش مهمی در تأثیرگذاری بر درک مردم از چشم‌اندازهای آینده و رفاه کلی آنها دارند. افرادی که سطح بالایی از اعتماد به نهادهای جامعه دارند، معمولاً نسبت به آینده خوش‌بین‌تر هستند. آنها بر این باورند که این نهادها به نفع آنها و در جهت بهبود وضعیت عمل خواهند کرد و در نتیجه برای دستیابی به نتایج مثبت امیدوارانه تلاش می‌کنند. در مقابل، پایین بودن سطح اعتماد نهادی می‌تواند با ایجاد تردید در مورد خیرخواهی و توانایی این نهادها، امید مردم به آینده را کاهش دهد. امید با تقویت مثبت‌اندیشی، فرصت‌هایی برای تجربیات مشترک، ابتکارات مشترک و حل مشکلات جمعی در جوامع ایجاد می‌کند. کارآفرینان نمونه‌ای از این افراد هستند که به واسطه امید به آینده در محل زندگی خویش، اقدام به ایجاد فرصت‌های جدید نموده و از ظرفیت شبکه‌های اجتماعی برای تقویت مشارکت بهره می‌برند که حاصل نهایی آن تقویت و ارتقاء سرمایه اجتماعی آنان است (Choi & Chang, 2023: 11-12). البته امید به آینده سایر کشورها نیز می‌تواند سبب شود تا شبکه اجتماعی و سرمایه اجتماعی افراد در آن جغرافیا گسترش یابد و مطابق با نظریه شبکه، ظرفیت مناسبی برای تسهیل فرایند مهاجرت بین‌المللی را پدید آورد.

در مجموع و بر مبنای پیشینه نظری و تجربی، امید به آینده و سرمایه اجتماعی با محوریت دو متغیر شبکه اجتماعی و اعتماد نهادی بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی مؤثر هستند. بر این اساس فرضیات اصلی پژوهش بدین شرح است:

- بین امید به آینده و تمایل به مهاجرت رابطه وجود دارد؛
- بین اعتماد نهادی و تمایل به مهاجرت رابطه وجود دارد؛
- بین شبکه اجتماعی و تمایل به مهاجرت رابطه وجود دارد.

روش و داده‌های پژوهش

این پژوهش از منظر هدف، کاربردی محسوب می‌شود و رویکرد روش‌شناختی آن کمی و مبتنی بر انجام پیمایش^۱ است. بر این اساس و برای دست‌یافتن به مجموعه ساختمان‌های داده‌ها و ایجاد ماتریس متغیرها بر حسب آنها، در جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه استاندارد استفاده شده است (دواس، ۱۳۹۱، ۱۴-۱۳).

جامعه آماری این پژوهش را دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان تشکیل داده‌اند که شامل چهار دانشگاه شهید باهنر کرمان، علوم پزشکی کرمان، آزاد اسلامی واحد کرمان و پیام‌نور کرمان است. تعداد دانشجویان این دانشگاه‌ها در شهر کرمان مجموعاً ۳۰۷۶۹ نفر بود که حجم نمونه با توجه به فرمول کوکران با حاشیه خطای ۵ درصد و سطح اطمینان ۹۵ درصد، ۳۷۹ نفر تعیین گردید. البته برای افزایش دقت پژوهش، این تعداد به ۵۱۱ نفر ارتقا یافت. نمونه‌گیری به صورت طبقه‌بندی شده انجام پذیرفت. برای این منظور پس از استعلام تعداد دانشجویان هر دانشگاه به تفکیک رشته‌ها تحصیلی، درصد سهم هر یک از طبقات در جامعه آماری مشخص گردید و سپس بر اساس آن، سهم هر طبقه از نمونه نهایی تعیین شد.

¹ Survey

تمایل به مهاجرت، متغیر وابسته این پژوهش است. تمایل به مهاجرت را می‌توان میزان رغبت افراد به مهاجرت دائمی به کشوری دیگر در صورت فراهم‌بودن شرایط، تعریف کرد (Esipova et al., 2011: 1) و همان‌گونه که کارلینگ^۱ (۲۰۱۹: ۱-۲) مطرح می‌کند در پژوهش‌های مرتبط با مهاجرت، مفاهیم تمایل^۲، آرزو^۳ و قصد^۴ مهاجرت، در پیوندی نزدیک و همنشینی با یکدیگر قرار دارند. در واقع ممکن است بسیاری از افراد مایل به مهاجرت، هرگز عملاً کشورشان را ترک نکنند، و حتی انجام این کار برای آنها امکان‌پذیر نباشد؛ اما نکته دارای اهمیت آن است اطلاعات حاصل از آن به سیاست‌گذاران اجتماعی یاری می‌کند تا به‌جای انفعال، به‌طور فعالانه و هدفمند با مسائل مهاجرت برخورد کنند (Esipova et al., 2011: 1).

در پژوهش حاضر، ۲۸ گویه با الهام از پرسشنامه‌های مورد استفاده در پژوهش‌های بین‌المللی از جمله (Carling & Mjelva, 2021; Carling, 2019; Marrow & Klekowski von Koppenfels, 2020; Gallup, 2008; Ramos, 2019; Cairns, 2014) جهت سنجش تمایل و آرزوی مهاجرت طراحی گردید و پس از کسب اعتبار صوری حاصل از بررسی متخصصان علمی و دانشگاهی، مورد استفاده قرار گرفت.

متغیرهای مستقل و پیش‌بین پژوهش عبارتند از امید به آینده و سرمایه اجتماعی با محوریت دو بُعد اعتماد نهادی و شبکه اجتماعی، که تعاریف آنها به شرح ذیل است. طبق تعریف اسنادی امید نوعی تفکر هدفمند^۵ است که در آن قهرمانان^۶ (افراد امیدوار) خود را قادر به ایجاد مسیرهایی برای رسیدن به اهداف مورد تمایل^۷، به‌همراه انگیزه برای شروع و ادامه استفاده از آن مسیرها می‌دانند. بنابراین، امید به آینده در مورد اندیشه و افکار مرتبط با گذرگاه‌ها^۸ و عاملیت برای دستیابی به اهداف است (Snyder, 2000: 25-26). در این راستا، ۱۱ گویه جهت سنجش امید به آینده متکی بر پرسشنامه ایسپا (۱۴۰۲) مورد استفاده قرار گرفت که در آن وضعیت اقتصادی و معیشتی، اشتغال‌زایی و کاهش بیکاری، آسیب‌های اجتماعی، خشکسالی و کمبود آب، قدرت ایران در منطقه خاورمیانه، دینداری مردم، انگیزه و امید برای ازدواج و فرزندآوری، صمیمانه‌تر شدن روابط خانوادگی و نهایتاً وضعیت کلی کشور مبنای طراحی گویه‌ها بودند (مرکز رصد فرهنگی کشور، ۱۴۰۲: ۴۶-۴۵).

سرمایه اجتماعی نیز در دو بُعد اعتماد نهادی و شبکه اجتماعی مورد سنجش قرار گرفت. در تعریف سرمایه اجتماعی نهادی می‌توان آن را تابع ارزش‌های ناشی از اهمیت و ضرورت هر نهاد و اعتماد مردم به عملکرد صحیح و کارایی آن دانست. بنابراین اعتماد نهادی تابع خطی از کارایی است که در نهایت در رابطه با ارزش‌ها، معادله سرمایه اجتماعی نهادی را شکل می‌دهد (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۹۴). در این رابطه، ۳۶ گویه شامل نام نهادهای مختلف کشور از سطح ملی تا استانی و شهری و نیز یکی از وظایف اصلی آن طبق اهداف طراحی گردید و از پاسخگویان پرسیده شد که «چه میزان به توانمندی و کارآمدی آن سازمان در اجرای درست وظیفه‌اش (که داخل پرانتز بیان شده) باور و اعتماد دارید؟» بنا به تعریف، شبکه‌های اجتماعی مهاجرت مجموعه‌ای از روابط بین فردی است که مهاجران

¹ Carling

² Desire

³ Aspiration

⁴ Intention

⁵ Goal-directed thinking

⁶ Protagonists

⁷ Desired goals

⁸ Pathways

یا مهاجران بازگشته را با بستگان، دوستان یا هموطنانشان در مقصد و مبدأ مرتبط کرده و فرایند انتقال اطلاعات، کمک‌های مالی، اشتغال و یافتن مسکن و... را تسهیل می‌کند (Arango, 2018: 113).

بر این اساس و با تکیه بر چارچوب نظری، شبکه ارتباطی افراد با خارج از کشور در سه بخش خویشاوندان، دوستان و شغل مورد پرسش قرار گرفت. در دو مورد اول، از فرد در قالب دو سؤال مجزا پرسیده شد که آیا خویشاوندان نزدیک (و دوستان شما) به خارج از کشور مهاجرت نموده‌اند؟ اما مورد سوم پیرامون تجربه شغلی دانشجویان با کارفرمایانی خارج از کشور به صورت آزادکاری و دورکاری بر بستر اینترنت که و اصلاحاً فریلنسینگ^۱ نامیده می‌شود، است. از آنجا که این امکان حاصل از تقویت ابزارهای ارتباطی است، پرسش از این بُعد در پژوهش‌های پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در تمامی سه سؤالات پیرامون شبکه اجتماعی افراد در خارج از کشور، پاسخ افراد به صورت بله/خیر در پرسشنامه مشخص گردید.

برای تعیین اعتبار و پایایی ابزار سنجش، ابتدا گویه‌های مربوط به متغیرهای مستقل و وابسته در قالب پرسشنامه تنظیم و به اساتید دانشگاه جهت دستیابی به اعتبار صوری ارائه شد. پس از کسب نظرات اصلاحی ایشان از جنبه علمی و نگارشی و اعمال آن، پرسشنامه اولیه جهت انجام پیش‌آزمون فراهم گردید. در این مرحله، پرسشنامه توسط ۵۸ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های مختلف شهر کرمان تکمیل گردید و پس از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ و در نظر گرفتن نظرات پاسخگویان در روند کامل نمودن پرسشنامه، برخی از گویه‌ها اصلاح شد. در نهایت آزمون نهایی (مصاحبه با ۵۱۱ نفر) انجام پذیرفت که نتایج مربوط به محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای هریک از متغیرهای مستقل و وابسته در جدول ۲ آورده شده است. همان گونه که ملاحظه می‌شود ضرایب نسبتاً بالا است و همگی بیش از ۰/۷ هستند.

جدول ۲- تحلیل پایایی متغیرهای اصلی پژوهش (N=۵۱۱)

ردیف	متغیرهای مستقل و وابسته	تعداد گویه‌ها	ضریب پایایی
۱	تمایل به مهاجرت بین‌المللی	۲۸	۰/۹۵۷
۲	امید به آینده	۱۱	۰/۹۵۳
۳	اعتماد نهادی	۳۶	۰/۹۷۸
۴	اعتماد به دولت	۱۹	۰/۹۶۸
۵	اعتماد به حکمرانی	۵	۰/۸۹۴
۶	اعتماد به نهادهای انتظامی و نظامی	۲	۰/۸۰۳
۷	اعتماد به مؤسسات مالی و شرکت‌ها	۲	۰/۷۰۰
۸	اعتماد به تولیدکنندگان دانش	۴	۰/۷۹۰
۹	اعتماد به اجتماعات درون جامعه	۴	۰/۸۴۳

^۱ Freelancer

یافته‌های پژوهش

(۱) توصیف متغیرهای پژوهش

از مجموع ۵۱۱ پاسخگو، تعداد ۳۷۶ نفر (۷۳/۵۸ درصد) زن و ۱۳۵ نفر (۲۶/۴۲ درصد) مرد می‌باشد. میانگین سنی پاسخگویان نزدیک به ۲۲ سال (۲۱/۸۹) است. همچنین ۹۰/۸ درصد از پاسخگویان دانشجویان مجرد و ۹/۲ درصد از آنان را متأهلان تشکیل می‌دادند. ۷۸/۹ درصد دانشجویان متعلق به استان کرمان بوده و سایر آن‌ها به دیگر استان‌های کشور تعلق داشتند. از نظر مدرک تحصیل نیز ۵/۱ درصد در مقطع کاردانی، ۷۵ درصد در مقطع کارشناسی، ۷/۴ درصد در مقطع کارشناسی‌ارشد، ۱/۴ درصد در مقطع دکترای تخصصی و ۸/۴ درصد در مقطع دکترای حرفه‌ای (علوم پزشکی)، مشغول به تحصیل بودند. در نهایت پیرامون سطح درآمد خانوار پاسخگویان باید گفت که ۱۳/۹ درصد زیر ۴ میلیون تومان در ماه، ۱۵/۵ درصد ۴ تا ۸ میلیون تومان در ماه، ۲۶/۸ درصد ۸ تا ۱۲ میلیون تومان در ماه، ۱۷/۶ درصد ۱۲ تا ۱۶ میلیون تومان در ماه و ۲۶/۲ درصد ۱۶ میلیون تومان و بیش از آن در ماه درآمد دارند.

در این پژوهش، متغیر وابسته تمایل به مهاجرت بین‌المللی است که با استفاده از ۲۸ سؤال (گویه) در طیف لیکرت پنج گانه (کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم و کاملاً مخالفم) سنجیده شده‌است. در جدول ۳، شاخص‌های توصیفی مربوط به متغیر وابسته و متغیرهای مستقل، از جمله میانگین، انحراف معیار و دامنه تغییرات ارائه شده‌است. نتایج بیانگر آن است چولگی متغیر وابسته به میزان بسیار اندکی منفی (۰/۰۳۹-) و متغیرهای مستقل امید به آینده، شبکه اجتماعی و اعتماد نهادی نیز به مقدار کمی مثبت (به‌ترتیب برای ۰/۳۶۷ و ۰/۴۹۰ و ۰/۳۴۰) هستند.

جدول ۳- شاخص‌های توصیفی متغیرهای اصلی پژوهش

متغیرهای مستقل و وابسته	میانگین	انحراف معیار	دامنه تغییرات	حداقل نمرات	حداکثر نمرات
تمایل به مهاجرت بین‌المللی	۸۵/۸۱	۲۶/۹۹	۱۲۲	۲۷	۱۴۹
امید به آینده	۲۶/۰۴	۱۰/۳۲	۴۴	۱۱	۵۵
شبکه اجتماعی	۰/۸	۰/۸۴	۳	۰	۳
اعتماد نهادی	۸۸/۴۱	۲۹/۶۹	۱۴۴	۳۶	۱۸۰
اعتماد نهادی	اعتماد به دولت	۴۴/۴۴	۱۶/۸۱	۷۶	۹۵
	اعتماد به حکمرانی	۱۱/۷۰	۴/۸۳	۲۰	۲۵
	اعتماد به نهادهای انتظامی و نظامی	۶/۱۷	۲/۲۳	۸	۱۰
	اعتماد به مؤسسات مالی و شرکت‌ها	۴/۷۷	۱/۹۳	۸	۱۰
	اعتماد به تولیدکنندگان دانش	۱۰/۳۱	۳/۰۶	۱۶	۲۰
	اعتماد به اجتماعات	۱۰/۶۶	۳/۷۵	۱۶	۲۰

۲) آزمون فرضیه‌ها

همبستگی میان متغیرهای مستقل با متغیر وابسته در جدول ۴ نشان داده شده است. تمامی متغیرهای مستقل با متغیر وابسته (تمایل به مهاجرت بین‌المللی) رابطه معناداری (در سطح ۰/۰۱) دارند. بیشترین همبستگی مربوط به متغیر شبکه اجتماعی با مقدار ۰/۴۱۱ است که رابطه مثبت نیز دارد. سایر متغیرهای مستقل رابطه‌ای معکوس و معنی‌دار با متغیر وابسته دارند که در این میان امید به آینده (۰/۳۶۰-) بیش از اعتماد نهادی (۰/۲۶۲-) با متغیر تمایل به مهاجرت بین‌المللی رابطه دارد.

جدول ۴- ماتریس همبستگی متغیرهای مستقل و وابسته (N=۵۱۱)

امید به آینده	شبکه اجتماعی	اعتماد نهادی	تمایل به مهاجرت بین‌المللی
امید به آینده	۱		
شبکه اجتماعی	۰/۲۰۵**	۱	
اعتماد نهادی	۰/۶۷۸**	-۰/۱۷۶**	۱
تمایل به مهاجرت بین‌المللی	-۰/۳۶۰**	۰/۴۱۱**	-۰/۲۶۲**

**p < ۰/۰۱

با توجه به مقادیر و جهت روابط همبستگی می‌توان چنین نتیجه گرفت که اگر افراد در خارج از کشور مهاجرانی از خویشاوندان و یا دوستان خویش داشته باشند و همچنین تجربه تعاملات شغلی با کارفرمایان در خارج از کشور را دارا باشند (متغیر شبکه اجتماعی)، تمایل به ایشان به مهاجرت افزایش می‌یابد. در مقابل، نداشتن ظرفیت شبکه اجتماعی در خارج از کشور منجر به کاهش میل به مهاجرت بین‌المللی در افراد خواهد شد.

دیگر نتیجه حاصل از یافته‌ها آن است که اگر افراد در کشور خود امید به آینده نسبت به وضعیت پیش روی جامعه خویش نداشته باشند، تمایل آن‌ها به مهاجرت افزایش می‌یابد. در مقابل اگر امید آن‌ها نسبت به بهبود شرایط کشورشان در ابعاد مختلف اعم حکمرانی، محیط‌زیستی، آسیب‌ها و روابط اجتماعی و... ارتقاء یابد، از میزان میل و آرزوی مهاجرت به کشورهای دیگر در آنان کاسته می‌شود. به‌علاوه آنکه بر مبنای نتایج به دست آمده می‌توان چنین استنباط کرد که کاهش اعتماد به نهادهای فعال در جامعه و به‌ویژه کارآمدی آن‌ها در انجام اهداف تعیین شده، سبب می‌شود تا تمایل به مهاجرت بین‌المللی و ترک وطن را در افراد تقویت شود. این در حالی است که اگر افراد به این باور دست یابند که نهادهای سازمان‌ها به نحوی مؤثر و کارآمد در جهت انجام وظایف خویش فعالیت می‌کنند، میل به مهاجرت‌شان کاهش می‌یابد.

۳) مشارکت نسبی متغیرهای مستقل در تبیین تمایل به مهاجرت بین‌المللی

با توجه به تأیید فرضیه‌ها به‌واسطه رابطه دوه‌دوی متغیرهای مستقل با متغیر وابسته، در این بخش به بررسی رابطه همزمان متغیرهای مستقل با متغیر وابسته پرداخته خواهد شد. بدین منظور از رگرسیون چندمتغیره بهره گرفته شد تا تأثیر خالصی که هر متغیر مستقل بر متغیر وابسته دارد، مشخص گردد. نتایج بدست آمده (جدول ۵) بیانگر آن است که تأثیر متغیر شبکه اجتماعی (۰/۳۵۱) بر تمایل به

مهاجرت بین‌المللی بیش از دیگر متغیرها است و پس از آن نیز متغیر امید به آینده تأثیر قابل توجهی (۰/۲۸۵) بر متغیر وابسته دارد. همچنین پس از کنترل تأثیر متغیرهای زمینه‌ای-جمعیت‌شناختی، میزان تأثیر متغیرهای مستقل بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی به میزان بسیار اندکی کاهش یافت.

جدول ۵- میزان تأثیرات هم‌زمان متغیرهای مستقل بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی

متغیرها	Beta	T	Sig
امید به آینده	-۰/۲۸۵	-۵/۵۸۱	۰/۰۰۱
شبکه اجتماعی	۰/۳۵۱	۸/۹۹۹	۰/۰۰۱
اعتماد نهادی	-۰/۰۳۰	-۰/۵۹۱	۰/۵۵۵

در این میان، اگرچه متغیر اعتماد نهادی در تأثیرات هم‌زمان سایر متغیرهای مستقل، رابطه غیرمعنادار با تمایل به مهاجرت بین‌المللی دارد اما این به معنای کم اهمیت بودن آن در تبیین مسأله تمایل به مهاجرت نیست. در واقع اگر به رابطه دوه‌دو متغیر اعتماد نهادی و تمایل به مهاجرت بین‌المللی (جدول ۴) بازگردیم مشاهده خواهیم کرد که رابطه‌ای معنادار و قابل توجهی (۰/۲۶۲-) وجود دارد. از سوی دیگر، طبق پیشینه پژوهش، اعتماد نهادی به عامل‌هایی تفکیک گردید که در جدول ۶، رابطه دوه‌دو هریک از عامل‌ها را با تمایل به مهاجرت بین‌المللی مورد بررسی قرار گرفته است.

تمامی متغیرهای زیرمجموعه اعتماد نهادی دارای رابطه معکوس و معنادار با متغیر وابسته هستند. در این میان، اعتماد به نهادهای انتظامی و نظامی (۰/۴۴۷-) بیشترین رابطه و پس از آن به ترتیب اعتماد به اجتماعات (۰/۲۹۳-)، اعتماد به حکمرانی (۰/۲۴۴-)، اعتماد به دولت (۰/۲۲۵-)، اعتماد به تولیدکنندگان دانش (۰/۱۷۵-) و اعتماد به مؤسسات مالی و شرکت‌ها (۰/۱۴۵-) قرار دارند. با این وجود، روابط میان متغیرهای مستقل سبب گردید تا اثر اعتماد نهادی و ابعاد زیرمجموعه آن بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی در معادله رگرسیون تعدیل شود و در نتیجه با ورود این متغیر به معادله، مقدار R^2 به‌طور قابل توجهی اضافه نگردد.

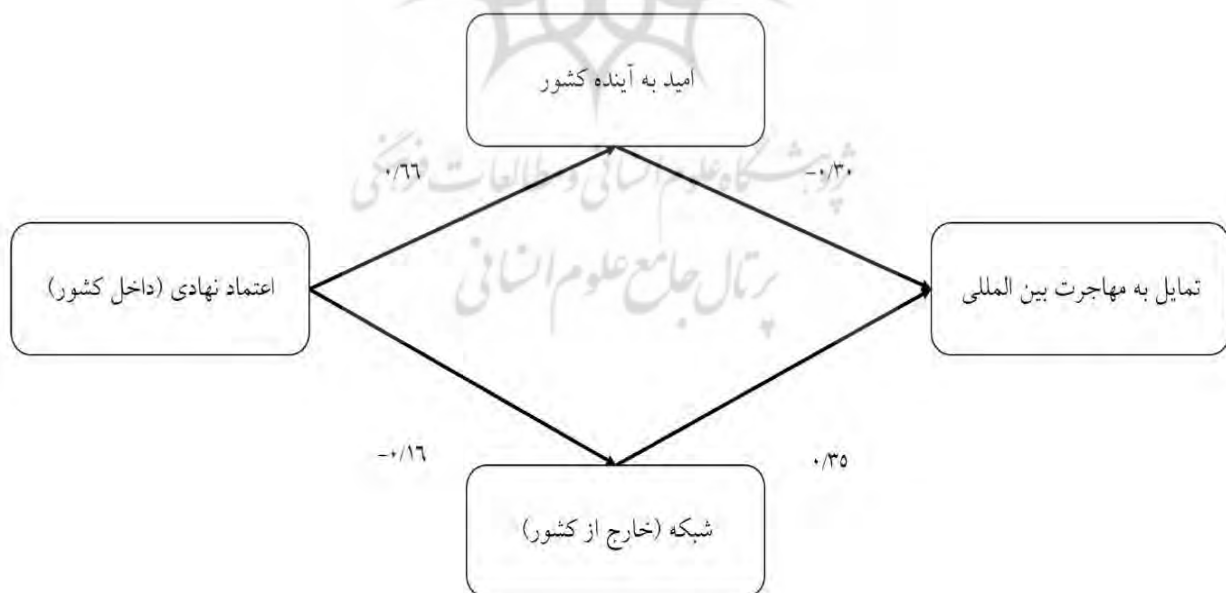
در نهایت برای بررسی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم سه متغیر مستقل پژوهش بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی، از تحلیل مسیر استفاده و روابط معنادار در سطح ۰/۰۰۱ مشخص گردید. مطابق شکل ۲، اگرچه متغیر اعتماد نهادی رابطه مستقیم با تمایل به مهاجرت ندارد اما رابطه قابل توجهی با متغیر امید به آینده (۰/۶۶) داشته و نهایتاً بر متغیر وابسته مؤثر است. از سوی دیگر، اعتماد نهادی رابطه منفی و معنادار با شبکه اجتماعی دارد که در توضیح آن می‌توان گفت که تقویت اعتماد نهادی موجب می‌شود تا برخی از ابعاد شبکه اجتماعی خصوصاً اشتغال با کارفرمایان خارج از کشور کاهش یابد و شبکه روابط نهادی در داخلی کشور تقویت گردد.

طبق نتایج حاصل شده، R^2 برابر با ۰/۲۵۶ است. بر این اساس می‌توان گفت که نزدیک به ۲۶ درصد از کل واریانس متغیر وابسته توسط متغیرهای امید به آینده و شبکه اجتماعی تبیین شده‌است. همچنین نسبت F برابر با ۵۸/۲۱۱ با درجه آزادی (df) ۳ و ۵۰۷ نشان می‌دهد که ضریب همبستگی چندگانه به لحاظ آماری کاملاً معنی‌دار (۰/۰۰۰) است.

جدول ۶- ماتریس همبستگی متغیرهای زیرمجموعه اعتماد نهادی و متغیر وابسته (N=۵۱۱)

تمایل به مهاجرت بین‌المللی	اعتماد به اجتماعات	اعتماد به تولیدکنندگان دانش	اعتماد به مؤسسات مالی و شرکت‌ها	اعتماد به نهادهای انتظامی و نظامی	اعتماد به حکمرانی	اعتماد به دولت	
						۱	اعتماد به دولت
					۱	۰/۹۱۲**	اعتماد به حکمرانی
				۱	۰/۵۸۸**	۰/۵۴۲**	اعتماد به نهادهای انتظامی و نظامی
			۱	۰/۴۵۵**	۰/۷۵۰**	۰/۸۱۳**	اعتماد به مؤسسات مالی و شرکت‌ها
		۱	۰/۶۱۱**	۰/۴۲۰**	۰/۶۶۶**	۰/۷۳۰**	اعتماد به تولیدکنندگان دانش
	۱	۰/۵۶۷**	۰/۶۷۱**	۰/۶۳۵**	۰/۷۱۷**	۰/۷۵۲**	اعتماد به اجتماعات
۱	-۰/۲۹۳**	-۰/۱۷۵**	-۰/۱۴۵**	-۰/۴۴۷**	-۰/۲۴۴**	-۰/۲۲۵**	تمایل به مهاجرت بین‌المللی

**p < ۰/۰۱

شکل ۲- نمودار تحلیل مسیر

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه امید به آینده و سرمایه اجتماعی با محوریت دو متغیر شبکه اجتماعی و اعتماد نهادی با تمایل به مهاجرت بین‌المللی در میان دانشجویان انجام پذیرفته است. بر مبنای چارچوب نظری پژوهش انتظار می‌رفت که شبکه اجتماعی خارج از کشور رابطه‌ای همسو و امید به آینده و اعتماد به نهادهای داخل کشور رابطه‌ای غیرهمسو با تمایل به مهاجرت بین‌المللی داشته باشند. یافته‌ها بیانگر آن بود که رابطه امید به آینده کشور با تمایل به مهاجرت همبستگی منفی و معناداری دارد که هم‌راستا با نتایج پژوهش‌های عبداللہی و رضایی (۱۴۰۱)، کِلش (۲۰۲۱)، گبریزنبِت^۱ (۲۰۲۲) و پورمهدی و العبانی (۲۰۲۳) است. در واقع، هرچه افراد وضعیت پیش‌روی جامعه خویش را شکننده‌تر تصور کنند، سعی در پیگیری آینده خویش در جوامع دیگر خواهند داشت و از این رو، تمایل به مهاجرت بین‌المللی در آنان افزایش می‌یابد.

علاوه بر این، شبکه‌های اجتماعی در مقصد نقش محوری در تسهیل مهاجرت بین‌المللی ایفا می‌کنند، چراکه طبق نتایج، متغیر شبکه اجتماعی با تمایل به مهاجرت بین‌المللی همبستگی مثبت و معناداری دارد. این یافته مؤید مطالعات صادقی، غفاری و رضایی (۱۳۹۷)، مانچین و اورازبايف (۲۰۱۶)، مانچین (۲۰۲۳) است. بر این اساس، جوامع تثبیت‌شده مهاجران می‌توانند سیستم‌های حمایتی ارزشمندی از جمله فرصت‌های شغلی، کمک به تأمین مسکن و پشتیبانی عاطفی ارائه دهند. این شبکه‌ها نه تنها فرآیند انتقال را برای مهاجران آسان‌تر می‌کند، بلکه در عین حال، حس تعلق و امنیت را در محیط‌های ناآشنا ارائه می‌دهد و از احساس مخاطره آنان می‌کاهد. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که میان اعتماد نهادی و تمایل به مهاجرت بین‌المللی نیز همبستگی منفی و معناداری وجود دارد که مطابق با نتایج صادقی، غفاری و رضایی (۱۳۹۷)، علیف و قاسیموف (۲۰۲۳)، هادسون^۲ (۲۰۰۶) و مِک^۳ (۲۰۲۱) است. در واقع، اعتماد نهادی در مبدأ برآمده از ادراک مثبت از کارآمدی ساختارهای نهادی است که منجر به تقویت پیوند فرد با آن اجتماع و کاهش تمایل به مهاجرت بین‌المللی می‌شود، اما هنگامی که اعتماد به نهادهای کشور مبدأ کاهش یابد و ادراک ناکارآمدی از آن‌ها شکل گیرد، افراد تمایل پیدا می‌کنند تا از طریق مهاجرت بین‌المللی به دنبال چشم‌اندازهای بهتر در سایر کشورها باشند.

رگرسیون چندمتغیره نشان داد که مدل همزمان متغیرهای مستقل، امکان تبیین حدود ۲۶ درصد از واریانس کل تمایل به مهاجرت بین‌المللی را دارد که در این میان، متغیر شبکه اجتماعی و امید به آینده به ترتیب بیشترین تأثیر را بر تمایل مهاجرت را نشان دادند. در این میان، اگرچه اعتماد نهادی به صورت مستقیم رابطه معناداری نداشت اما اولاً تمایل ابعاد شش‌گانه زیرمجموعه آن روابط معناداری با متغیر وابسته داشتند که این موضوع بیانگر اهمیت توجه به این متغیر (اعتماد نهادی) است؛ ثانیاً آنکه در تحلیل مسیر مشخص شد که اعتماد نهادی به صورت ویژه از طریق متغیر امید به آینده کشور بر تمایل به مهاجرت بین‌المللی تأثیر می‌گذارد. در واقع، رابطه قوی میان امید و اعتماد نهادی که با پیشینه نظری و تجربی (افشانی و جعفری، ۱۳۹۵؛ مردانی‌فر، ظهیری‌نیا و رستگار (۱۳۹۸) هم‌راستا است، تأثیر غیرمستقیم بر متغیر وابسته دارد.

با تکیه بر یافته‌های پژوهشی می‌توان گفت که سیاست‌ها و اقدامات در جهت تقویت امید به آینده در میان دانشجویان نسبت به آینده ایران و ایجاد چشم‌انداز مثبت به صورت عملی از مسیرهای نظیر آموزش و فرصت‌های شغلی می‌تواند موجب کاهش تمایل به مهاجرت

¹ Gebresenbet

² Hudson

³ Meçe

بین‌المللی شود. از سوی دیگر، توجه جدی به کارآمدی نهادها طبق وظایف و اهداف اعلام‌شده، به‌شدت بر شکل‌گیری امیدواری به آینده و در نتیجه کاهش تمایل به مهاجرت بین‌المللی مؤثر است. در این میان باید به این نکته توجه کرد که طبق تجارب بین‌المللی اگر در فرایند مهاجرت، عوامل مرتبط با شبکه اجتماعی در مقصد، ایفاگر نقشی مؤثر و تعیین‌کننده باشند، حتی در صورت رفع دلایل اولیه مهاجرت خصوصاً عوامل مالی، نمی‌توان تضمینی برای کُنشدن روند خروج افراد مستعد داشت. بنابراین ضروری است که با توجه به برجسته‌بودن رابطه شبکه اجتماعی با تمایل به مهاجرت بین‌المللی در یافته‌های این پژوهش، در این زمینه تأمل ویژه‌ای از سوی نهادهای سیاستگذار صورت پذیرد.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از رسالهٔ دکتری نویسنده اول مقاله در رشته جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران در دانشگاه شهید باهنر کرمان است. نویسندگان مقاله از نظرات اصلاحی داوران رساله و همچنین پیشنهادات ارزنده داوران ناشناس مقاله حاضر و نیز تمامی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش صمیمانه قدردانی می‌کنند.

منابع

- ارشاد، فرهنگ. (۱۳۹۲). فرار مغزها: بحثی نظری درباره نیروی انسانی پروده. در گروه مؤلفان. بررسی مسائل اجتماعی ایران (صص ۲۳۵-۲۵۸). تهران: دانشگاه پیام نور.
- افشانی، سید علیرضا؛ جعفری، زینب. (۱۳۹۵). رابطه سرمایه اجتماعی و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد. فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۵(۲)، ۹۳-۱۱۶. https://qjss.atu.ac.ir/article_7205.html
- بال، زهره. (۱۴ آذر ۱۴۰۰). چرایی مخالفت وزارت بهداشت با افزایش ظرفیت پزشکی. خبرگزاری مهر. بازیابی شده از <https://www.mehrnews.com/news/5358535>
- توکل، محمد؛ عرفان‌منش، ایمان. (۱۳۹۳). فراتحلیل کیفی مقالات علمی ناظر بر مسئله فرار مغزها در ایران. بررسی مسائل اجتماعی ایران (نامه علوم اجتماعی)، ۱۵(۱)، ۴۵-۷۵. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2014.53754>
- جانعلی‌زاده چوب‌بستی، حیدر؛ علی‌وردی‌نیا، اکبر؛ پورقاضی، شیوا. (۱۳۹۳). بررسی جامعه‌شناختی تمایل به برون‌کوچی نخبگان علمی. راهبرد فرهنگ، ۲۵(۲)، ۱۵۳-۱۷۸. https://www.jsfc.ir/article_15136.html
- چابوک، مهتاب. (۱۵ تیر ۱۴۰۱). برای هر دانشجو سالانه ۵۶ میلیون تومان هزینه می‌شود. خبرگزاری مهر. بازیابی شده از <https://www.mehrnews.com/news/5532161>
- حکیم‌زاده، رضوان؛ طلایی، ابراهیم؛ جوانک، ماندانا. (۱۳۹۲). تأثیر عوامل آموزشی، اجتماعی و فرهنگی بر تمایل به مهاجرت از کشور در دانشجویان دانشگاه تهران. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۹(۳)، ۸۱-۱۰۲. https://journal.irphe.ac.ir/article_702820.html
- دواس، دی. ای. (۱۳۹۱). پیمایش در تحقیقات اجتماعی (ترجمه هوشنگ نایی). تهران: نشر نی.

ذاکرسالچی، غلامرضا. (۱۳۸۶). فراتحلیل مطالعات انجام شده در زمینه جذب نخبگان و پیشگیری از مهاجرت آنان. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۸(۱)، ۱۱۳-۱۳۵.
http://www.jsi-isa.ir/article_23884.html

رضایی، مریم؛ صادقی، رسول. (۱۴۰۰). سودای مهاجرت: تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت و عوامل تعیین کننده آن. پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۸(۱)، ۳۵-۶۲.
<https://doi.org/10.22084/csr.2021.21216.1772>

صادقی، رسول؛ سیدحسینی، سیده متین. (۱۳۹۸). میزان تمایل جوانان به مهاجرت بین‌المللی و عوامل تعیین کننده آن در شهر تهران. مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۸(۴۳)، ۹-۲۶.
https://fasname.msy.gov.ir/article_295.html

صادقی، رسول؛ غفاری، غلامرضا؛ رضایی، مریم. (۱۳۹۷). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر تمایل به مهاجرت از ایران. مطالعات جمعیتی، ۴(۲)، ۸۳-۱۰۸.
https://jips.nipr.ac.ir/article_102534.html

صلواتی، بهرام؛ مولا، محمد امین؛ ربیعی، زهره؛ صمدی، رقیه؛ بهزادی، فهیمه. (۱۴۰۱). سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱. تهران: رصدخانه مهاجرت ایران وابسته به پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف.
<https://imobs.ir/outlook/detail/22>

طالبی‌زیدی، عباسعلی؛ رضایی، جمشید. (۱۳۸۸). بررسی علل مهاجرت نخبگان دانشگاهی از مازندران طی سال‌های ۱۳۷۰-۱۳۸۰. پژوهشگر، ۵(۱۶)، ۵۹-۶۸.
<https://sid.ir/paper/151361/fa>

عبداللهی، عادل؛ رضایی، مریم. (۱۴۰۱). تمایل به مهاجرت از ایران و عوامل مؤثر بر آن: نتایج تحلیل ثانویه پیمایش سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۷. مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۴(۴)، ۱۵۹-۱۸۷.
<https://doi.org/10.22035/isih.2022.4600.4549>

مردانی‌فر، فهیمه؛ ظهیری‌نیا، مصطفی؛ رستگار، یاسر. (۱۳۹۸). سرمایه اجتماعی و امید به آینده در میان دانشجویان (مطالعه دانشگاه‌های شهر بندرعباس). مدیریت سرمایه اجتماعی، ۶(۱)، ۸۴-۱۰۴.
<https://doi.org/10.22059/jscm.2019.256221.1587>

مرکز رصد فرهنگی کشور. (۱۴۰۲). وضعیت امید اجتماعی در ایران. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

مقدس، علی اصغر؛ شرفی، زکیه. (۱۳۸۸). بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت‌های بین‌المللی جوانان ۱۸-۳۰ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۰(۱)، ۱۶۲-۱۹۰.
http://www.jsi-isa.ir/article_21398.html

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. (۱۳۹۴). سنجش سرمایه اجتماعی کشور (موج دوم). تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
<http://ircud.ir/uxkaje>

Abdollahi, A., & Rezaee, M. (2022). An investigation of inclination to migrate from Iran and factors affecting the process: Results of the secondary analysis of social capital survey in 2018. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 14(4), 159-187. [In Persian].
<https://doi.org/10.22035/isih.2022.4600.4549>

Afshani, A., & Jafari, Z. (2016). The relationship between social capital and hope to the future among students of Yazd University. *Journal of Social Sciences*, 23(73), 93-116. [In Persian].
https://qjss.atu.ac.ir/article_7205.html

- Ahn, T. K., & Ostrom, E. (2008). Social capital and collective action. In D. Castiglione, J. W. van Deth, & G. Wolleb (Eds.), *The Handbook of Social Capital* (pp. 70–100). Oxford University Press.
- Aliyev, K., & Gasimov, I. (2023). Trust in government and intention to emigrate in a post-soviet country: Evidence from Azerbaijan. *Economics & Sociology*, 16(1), 214–228. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2023/16-4/8>
- Arango, J. (2018). Explaining migration: A critical view. *International Social Science Journal*, 68(227–228), 105–117. <https://doi.org/10.1111/issj.12183>
- Arif, I. (2020). The determinants of international migration: Unbundling the role of economic, political, and social institutions. *The World Economy*, 43(6), 1699–1729. <https://doi.org/10.1111/twec.12889>
- Bal, Z. (2021, December 4). Reasons behind the Ministry of Health's opposition to increasing medical capacity. *Mehr News Agency*. [In Persian]. Retrieved from: <https://www.mehrnews.com/news/5358535>
- Beine, M., Bertoli, S., & Fernández-Huertas Moraga, J. (2016). A practitioners' guide to gravity models of international migration. *The World Economy*, 39(4), 496–512. <https://doi.org/10.1111/twec.12265>
- Bircan, T., Purkayastha, D., Ahmad-Yar, A. W., Lotter, K., Dello Iakono, C., Göler, D., Stanek, M., Yilmaz, S., Solano, G., & Ünver, Ö. (2020). *Gaps in migration research: Review of migration theories and the quality and compatibility of migration data on the national and international level* (Deliverable No. 2.1). HumMingBird Project 870661–H2020. <https://www.researchgate.net/publication/343398789>
- Bommes, M., & Morawska, E. T. (Eds.). (2016). *International migration research: Constructions, omissions, and the promises of interdisciplinarity*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315251998>
- Cairns, D. (2014). "I wouldn't stay here": Economic crisis and youth mobility in Ireland. *International Migration*, 52(3), 236–249. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2012.00776.x>
- Carling, J., & Mjelva, M. B. (2021). *Survey instruments and survey data on migration aspirations* (QuantMig Project Deliverable D2.1). University of Southampton. <https://www.prio.org/publications/12661>

- Carling, J. (2019). *Measuring migration aspirations and related concepts* (MIGNEX Background Paper). Peace Research Institute Oslo. <http://www.mignex.org/d023>
- Chabok, M. (2022, July 5). 56 million Tomans is spent annually per student. *Mehr News Agency*. [In Persian]. Retrieved from <https://www.mehrnews.com/news/5532161>
- Choi, Y., & Chang, S.-I. (2023). A study of the influence of civic engagement in the relationship between psychological capital and social performance. *Cogent Business & Management*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2195643>
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Belknap Press of Harvard University Press.
- de Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2020). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Macmillan Education.
- de Vaus, D. (2014). *Surveys in social research* (6th ed.). (Translated to Persian by Hooshang Nayebi). Nashr-e Ni. [In Persian].
- Docquier, F., Peri, G., & Ruysen, I. (2014). The cross-country determinants of potential and actual migration. *International Migration Review*, 48(1_Suppl.), 37–99. <https://doi.org/10.1111/imre.12137>
- Ershad, F. (2012). Brain drain: A theoretical discussion on skilled human capital. In *Studies on Iran's social issues* (pp. 235–258). Payame Noor University. [In Persian].
- Esipova, N., Ray, J., & Srinivasan, R. (2011). *The world's potential migrants: Who they are, where they want to go, and why it matters*. Gallup. https://www.migrationinstitute.org/files/news/gallup_whitepaper_migration-1.pdf
- Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. Clarendon Press; Oxford University Press.
- Foschi, L. (2008). Microfinance and social capital. In D. Castiglione, J. W. van Deth, & G. Wolleb (Eds.), *The handbook of social capital*. Oxford University Press.
- Gallup. (2008). *World poll questions*. Gallup Poll. https://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/voh/WP_Questions_WHITE.PDF
- Gebresenbet, F. (2022). Hopelessness and future-making through irregular migration in Tigray, Ethiopia. In A. Kefale & F. Gebresenbet (Eds.), *Youth on the move: Views from below on Ethiopian international migration*. Oxford University Press.

- Hakimzadeh, R., Talaei, E., & Javanak, M. (2023). The impact of educational, social, and cultural factors on tendency to immigration among students in Tehran University. *Journal of Research and Planning in Higher Education*, 19(3), 81–102. [In Persian].
https://journal.irphe.ac.ir/article_702820.html
- Hoover, K. R., & Donovan, T. (Eds.). (2011). *The elements of social scientific thinking* (10th ed.). Wadsworth Cengage Learning.
- Howe, N., & Jackson, R. (2004). Projecting immigration: A survey of the current state of practice and theory. *SSRN Electronic Journal*. Advance online publication.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.1148790>
- Hudson, J. (2006). Institutional trust and subjective well-being across the EU. *Kyklos*, 59(1), 43–62. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2006.00319.x>
- International Organization for Migration. (2021). *World migration report 2022*.
<https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789292680763>
- Iran Cultural Monitoring Center. (2023). *The state of social hope in Iran*. Publications of the Research Institute for Culture, Arts, and Communications. [In Persian].
- Janalizadeh Chub Basti, H., Aliverdina, A., & Pourqazi, S. (2014). A sociological study of scientific elite's tendency to emigrate from Iran. *Strategy for Culture*, 7(25), 153–178. [In Persian]. https://www.jsfc.ir/article_15136.html
- Keleş, Ş. (2021). The impact of economic expectation, social capital, and hope on migration request and action. *Journal of Life Economics*, 8(1), 47–58.
<https://doi.org/10.15637/jlecon.8.1.05>
- Koser, K. (2006). *Human migration: A very short introduction* (Vol. 157). Oxford University Press. <http://www.loc.gov/catdir/enhancements/fy0724/2007296764-b.html>
- Krasny, M. E., Kalbacker, L., Stedman, R. C., & Russ, A. (2015). Measuring social capital among youth: Applications in environmental education. *Environmental Education Research*, 21(1), 1–23. <https://doi.org/10.1080/13504622.2013.843647>
- Liu, J. H., Milojev, P., Gil de Zúñiga, H., & Zhang, R. J. (2018). The global trust inventory as a “proxy measure” for social capital: Measurement and impact in 11 democratic societies. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 49(5), 789–810.
<https://doi.org/10.1177/0022022118766619>

- Manchin, M., & Orazbayev, S. (2016). *Social networks and the intention to migrate* (Centro Studi Luca d'Agliano Development Studies Working Paper No. 409). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2974097>
- Manchin, M. (2023). Global evidence on the relative importance of nonfinancial drivers of international migration intentions. *International Migration Review*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/01979183231162627>
- Mardanifar, F., Zahirinia, M., & Rastegar, Y. (2019). Social capital and hope for the future among students (Study of Bandar Abbas Universities). *Social Capital Management*, 6(1), 85–104. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jscm.2019.256221.1587>
- Marrow, H. B., & Klekowski von Koppenfels, A. (2020). Modeling American migration aspirations: How capital, race, and national identity shape Americans' ideas about living abroad. *International Migration Review*, 54(1), 83–119. <https://doi.org/10.1177/0197918318806852>
- Milasi, S. (2020). What drives youth's intention to migrate abroad? Evidence from international survey data. *IZA Journal of Development and Migration*, 11(12), 1–30. <https://doi.org/10.2478/izajodm-2020-0012>
- Ministry of Culture and Islamic Guidance. (2015). *Measuring social capital in Iran* (Wave 2). Research Institute for Culture, Art, and Communications. [In Persian]. Available at: <http://ircud.ir/uxkaje>
- Moghadas, A., & Sharafy, F. (2009). Investigation of stimulation of tendency to international migration of Iranian youths. *Iranian Journal of Sociology*, 10(1), 162–190. [In Persian]. http://www.jsi-isa.ir/article_21398.html
- Meçe, M. H. (2021). Trust and life satisfaction in Albania. In *Proceedings of the VIII International Scientific Conference on "Social Changes in the Global World"* (Part 2). <https://doi.org/10.46763/scgw212453m>
- O'Reilly, K. (2023). Migration theories. In A. Triandafyllidou (Ed.), *Routledge handbook of immigration and refugee studies* (pp. 3–12). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003194316-2>
- O'Reilly, K. (2012). *International migration and social theory*. Palgrave Macmillan.

- Pourmehdi, M., & El Abani, S. (2023). Drivers of Libyan students' desire for emigration: A cross-sectional study. *Migration and Development*, 12(2), 174–193.
<https://doi.org/10.1177/21632324231205914>
- Ramos, R. (2019). Migration aspirations among youth in the Middle East and North Africa region. *Journal of Geographical Systems*, 21(4), 487–507.
<https://doi.org/10.1007/s10109-019-00306-1>
- Rezaei, M., & Sadeghi, R. (2021). Migration aspiration of Iranians and its determinants. *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 10(18), 35–62. [In Persian].
<https://doi.org/10.22084/csr.2021.21216.1772>
- Sadeghi, R., & Seyyed Hosseini, S. M. (2019). Tendency of youth toward international migration and its determinants in Tehran. *Strategic Studies on Youth and Sports*, 18(43), 9–26. [In Persian]. https://fasname.msy.gov.ir/article_295.html
- Sadeghi, R., Ghaffari, G., & Rezaei, M. (2018). The effects of social capital on tendency to emigration from Iran. *Iranian Population Studies*, 4(2), 83–108. [In Persian].
https://jips.nipr.ac.ir/article_102534.html
- Salavati, B., Mola, M. A., Rabiei, Z., Samadi, R., & Behzadi, F. (2022). *Iran migration yearbook 2022*. Iran Migration Observatory, Policy Research Institute, Sharif University of Technology. [In Persian]. <https://imobs.ir/outlook/detail/22>
- Scholten, P. (2020). Migration and the policy sciences. In C. Inglis, W. Li, & B. Khadria (Eds.), *The Sage handbook of international migration* (pp. 159–174). Sage Inc.
<http://hdl.handle.net/1765/122526>
- Sha, H. (2021). *Migrant networks as social capital: The social infrastructure of migration* (MIDEQ Working Paper). <https://www.mideq.org/en/resources-index-page/migrant-networks-social-capital-social-infrastructure-migration>
- Shintaro, A. (2019). *Review of decision making process for economic migration* (March 3, 2019). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3796695>
- Snyder, C. R. (Ed.). (2000). *Handbook of hope: Theory, measures, & applications*. Academic Press.
- Talebi Zeidi, A., & Rezaee, J. (2010). Causes study of university experts immigration from Mazandaran province in the period of 1370–1380. *Journal of Industrial Strategic Management (Pajouheshgar)*, 6(16), 59–68. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/151361/en>

- Tavakol, M., & Erfanmanesh, I. (2014). Qualitative meta-analysis of scientific articles concerning the brain drain issue in Iran. *Journal of Social Problems of Iran*, 5(1), 45–75. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2014.53754>
- Tubadji, A., & Nijkamp, P. (2015). Cultural gravity effects among migrants: A comparative analysis of the EU15. *Economic Geography*, 91(3), 343–380. <https://doi.org/10.1111/ecge.12088>
- Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social capital: Implications for development theory, research, and policy. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 225–249. <https://doi.org/10.1093/wbro/15.2.225>
- Zakersalehi, G. (2007). A meta-analysis of studies on attracting talents and preventing their emigration. *Iranian Journal of Sociology*, 8(1), 81–101. [In Persian]. http://www.jsi-isa.ir/article_23884.html

